

**СТРАТЕГИК БАРҚАРОРЛИК ВА УНИ БАҲОЛАШНИНГ
ЎЗИГА ХОСЛИГИ (АҚШ ВА ХИТОЙ ЎРТАСИДА
РАҚОБАТ МИСОЛИДА)**

Бозаров Дилмурод

Муҳаммад ал-Хоразмий номидаги

ТАТУ Урганч филиали 2-босқич магистранти

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7266499>

ARTICLE INFO

Received: 11st October 2022

Accepted: 18th October 2022

Online: 31st October 2022

KEY WORDS

Биполяр тизим, “халқаро хавфсизлик” контексти, “хавфсизлик дилеммаси”, Америка-Хитой мулоқоти, ядро арсеналлари, стратегик барқарорлик, халқаро хавфсизлик

ABSTRACT

Мақолада бугунги кунда дунёда кузатилаётган биполяр тизимни яратишга қаратилган ҳарбий соҳадаги рақобат, АҚШ ва Хитой ўртасида ядровий қуролларни чеклаш бўйича бугунги кунда ҳамкорлик шарт-шароитлари, дунёда хавфсизлик барқарорлигини таъминлашда икки дунё кучларининг ўзаро чекланишининг ўрни борасидаги илмий ҳулосалар ва унга оид таклифлар келтирилган.

“Стратегик барқарорлик” тушунчаси 1960 йилларнинг ўзига хос тарихий шароитларида пайдо бўлган, аммо у нафақат стратегик ядро қуроллари соҳасидаги кучлар муносабатларининг ўзига хос хусусияти бўлиб хизмат қилади, балки халқаро хавфсизликни тушуниш вариантларидан биридир. Бизга маълумки, техник фанларда “барқарорлик” тушунчаси тизимнинг киришдаги кичик ўзгаришларга чиқиш сигналининг кичик оғишлари билан жавоб бериш қобилиятини акс эттиради, яъни безовта қилувчи ёки назорат қилувчи таъсирлар билан чиқариладиган мувозанат ҳолатига қайтиш, тизим параметрлари номиналдан четга чиққанда ва унга беқарорлаштирувчи омиллар таъсир қилганда “тартибдан” чиқмаслик барқарорликни ифодалайди. Бу ўхшатиш жаҳон сиёсий тизимидаги стратегик барқарорликни белгилашда ўринли ҳисобланади. Бу ҳолда халқаро хавфсизликни таъминлаш тизимнинг ишлаши жараёнида унинг нисбий мувозанатини доимий равишда сақлаб туриш, юзага келадиган бузилишларни уларнинг таъсирини ўчириш ёки заифлаштириш учун компенсация қилишдан иборат.

Ушбу (динамик) ёндашувдаги “халқаро хавфсизлик” контекстида жаҳон сиёсий тизимининг барқарор (мувозанат) ҳолатига мос келади. Бу жараёнда агар уларнинг иккинчисининг барқарорлиги ташқи таъсирлар остида ўз мувозанат ҳолатини сақлаб туриш қобилияти деб тушунилса, у ҳолда жаҳон сиёсатида қандай ҳолат мувозанат деб ҳисобланишини ва шунга мос равишда мувозанат нима эканлигини, шунингдек унинг учун безовта қилувчи таъсирлар келиб чиқадиган муҳит ташқи ҳолат нима эканлигини аниқлаб олиш керак бўлади.

Шу муносабат билан шуни таъкидлаш керакки, агар сиёсий ҳужжатларда “стратегик барқарорлик” тушунчаси қўлланилса, замонавий фанда у билан бир қаторда яна учта

атама қўлланилади: “инқироз барқарорлиги” (бу деярли унга ўхшашдир), биринчи зарба барқарорлиги” ва “қуролланиш пойгаси барқарорлиги”. Биринчи ва иккинчи ҳолатларда, ҳатто кескин сиёсий инқироз ҳолатида ҳам, қарама-қарши томонларнинг ҳар бири душманга биринчи зарбани бериш орқали мувозанатни бузиш учун ҳеч қандай туртки бўлмаса ҳам, вазият барқарор эканлиги тушунилади. Учинчи ҳолатда, барқарорлик орқали фойда олиш учун рағбатнинг мавжудлиги ёки йўқлиги билан баҳоланади[1.79].

Шу билан бирга, инқироз жаҳон сиёсий тизими ривожланишининг муқаррар босқичи бўлиб, унинг барқарорлиги зиддиятнинг “инқироз” босқичидан “уруш” босқичига ўтиш эҳтимоли билан ифодаланади. Бу ҳолда технологик омилнинг роли қабул қилинаётган сиёсий қарорларга таъсир этувчи имкониятларни яратишдан иборат бўлиб, уларнинг амалга оширилиши тизимда номутаносибликка олиб келади.

Шубҳасиз, халқаро майдонда ҳар бир давлат ўз қўшнилари ва бошқа мамлакатларга эмас, балки бутун ҳарбий-сиёсий вазиятга, яъни. бутун дунё тизимига жиддий таъсир кўрсатади. Шу боисдан ҳам ҳар бир давлатнинг давлат органлари (ва кенгроқ айтганда, жаҳон сиёсати иштирокчисининг етакчи тузилмалари) вазиятни ҳаётий манфаатлари нуқтаи назаридан баҳолайдилар. Агар вазият ушбу манфаатларга мос келса, у ҳолда давлат (ёки бошқа иштирокчи) тизимдаги мувозанат ҳолатини сақлаш чораларини кўради. Акс ҳолда, чора-тадбирлар тизим параметрларини керакли йўналишда ўзгартиришга - вазиятни манфаатларга мослаштиришга қаратилган бузилиш характерини намоён этади.

Давлат томонидан олиб борилаётган сиёсат натижалари ташқи муҳитга таъсир қилади, ҳарбий-сиёсий шароитларни ўзгартиради, тўғридан-тўғри маълум бир мамлакат атрофида ёки кенгроқ миқёсда - глобал даражага қадар ривожланади. Шу билан бирга, давлатларнинг ўз манфаатларини ҳимоя қилишга қаратилган чора-тадбирлари халқаро тизимдаги мувозанатнинг бузилишига сабаб бўлади[2.139].

Миллий ва халқаро хавфсизликни боғловчи ушбу механизмни тавсифлаш учун Ж.Херз “хавфсизлик дилеммаси” атамасини таклиф қилади. Ушбу муаллифнинг асарлари нашр этилиши билан деярли бир вақтнинг ўзида жаҳон сиёсатида барқарорликнинг биринчи таърифларидан бири пайдо бўлди. У 1949 йилда инглиз физиги Л.Ф.Ричардсон ўлимидан кейин нашр этилган асарида у барқарорликни халқаро муносабатлар тизими бузилишлар таъсиридан кейин ўз мувозанатини тиклаш қобилиятини сақлаб қолган шартлар тўплами сифатида тушунишни таклиф қилган эди. У беқарорликни тизимдаги ўзгаришларнинг критик параметрларнинг маълум бир қийматигача кўпайишига олиб келадиган бундай шартларнинг йўқлиги деб ҳисоблайди[3].

1949 йилда содир бўлган “ядро клуби”нинг биринчи кенгайиши ҳам хавфсизлик парадокси деб аталадиган нарсага мисол бўла олади. Юқорида айтиб ўтилганидек, ҳарбий ривожланиш соҳасидаги чора-тадбирлар нафақат бошқа давлатларга таъсир қилади, балки тизимдаги бузилишдир.

Шу билан бирга, ҳар бир давлат ўз хавфсизлигини бошқа субъектлар томонидан ўзларининг ҳарбий заифлигини ошириш сифатида қабул қиладиган чоралар билан мустаҳкамлашга интилади. Уларнинг жавоб ҳаракатлари ҳарбий салоҳиятини

оширишга эришган давлатнинг мумкин бўлган афзалликларини қоплашга қаратилган. Қоидага кўра, бу бошқа мамлакатлар салоҳиятининг ўзаро ўсиши, унинг хавфсизлигини мустақамлашда бир иштирокчининг ютуқларини қадрсизлантиришдир. Натижада, ўзгаришлар ташаббускори ўзининг миллий хавфсизлигини ошириш эмас, балки пасайтириши мумкин. Чунки давлат, қуролларни кўпайтириш орқали ўз хавфсизлигини оширишга интилиб, беихтиёр ҳодисалар занжирини ҳаракатга келтиради, бу эса охир-оқибатда унинг хавфсизлигини пасайтиради. 1949 йилда АҚШ ядро монополияси тугатилгандан кейин айнан шундай бўлди.

Шундай қилиб, агар “стратегик барқарорлик” тушунчасини “қуролланиш пойгаси барқарорлиги” билан алмаштириш ўзини оқламаса, иккинчисини биринчисининг таркибий қисми сифатида кўриб чиқиш анча адолатли ёндашув бўлади.

Барқарорликка таъсир қилувчи ҳарбий-сиёсий ва ҳарбий-техник қарорларни қабул қилиш жараёнидаги асосий нуқталар бошқа томоннинг ҳаракатларини таснифлаш ва жавоб чораларини ишлаб чиқишдир. Шу муносабат билан “хавфсизлик дилеммаси” иккита вазифага бўлинади, улар “таржима дилеммаси” ва “жавоб дилеммаси” деб аталади. Биринчисини (“таржимон дилеммаси”) ҳал қилиш бизга иккинчисини (“реакция дилеммаси”) ҳал қилишга, шунингдек, бошқа томоннинг фаолияти натижаларини қоплайдиган ва тизимни қайта тиклашга ёрдам берадиган адекват чоралар рўйхатини аниқлашга кенг имкон беради.

Стратегик барқарорлик муаммоси қуролли тўқнашувлар оқибатлари ва етказилган зарар билан бевосита боғлиқ. Бу нафақат ядро қуролларига, балки оддий қуролларга ҳам тааллуқлидир, чунки 1980-йилларда мия хужуми пайтида Европа каби минтақада оддий қуроллардан фойдаланиш оқибатларини қурол ишлатиш билан солиштириш мумкинлиги кўрсатилган эди.

Шунинг учун стратегик барқарорликка таъсир этувчи технологияларни таҳлил қилиш мезонлари тўғридан-тўғри тўсқинлик қилиш билан боғлиқ бўлиши керак. Шубҳасиз, стратегик барқарорлик қанчалик юқори бўлса, қуроллардан, шу жумладан ядровий қуроллардан фойдаланиш эҳтимоли шунчалик паст бўлади. Шу билан бирга, қуролни қўллаш қобилияти тўхтатувчининг ишончилиги учун энг муҳим шартлардан бири ҳисобланади ва етказилиши мумкин бўлган зарар унинг энг муҳим хусусиятидир.

Шу муносабат билан мураса таклиф қилиниши мумкин: музокаралар учун қабул қилинган “барқарорлаштирувчи қисқартиришлар” тушунчасига ўхшатиб, “барқарорлаштирувчи чеклаш” атамасини киритиш мақсадга мувофиқ кўринади. Бундай тўхтатиб туриш салоҳияти ишонарли ва ўзининг сиёсий функцияларини бажаради, лекин шу билан бирга жаҳон сиёсий тизимидаги мувозанатни бузмайди, кутилмаган зарбаларни рағбатлантиради.

Технологик омил билан боғлиқ ноаниқликларнинг кўплиги сабабли бундай тўхтатиб туриш параметрларини аниқлаш жуда қийин (тезкор глобал зарба бериш технологиялари, ракетага қарши муодофаа соҳасидаги янги ечимлар, воситалар космик кемаларни йўқ қилиш ва киберхужумлар эҳтимоли муайян шароитларда, бу муаммони ҳал қилиш мумкин).

Умуман олганда, стратегик барқарорликни баҳолаш янада мураккаблашмоқда, уни таъминлашнинг янги шакллари ва мослашувчан воситалари талаб этилади. Шубҳасиз, бу масала бўйича кенг қўламли муҳокамалар муҳим аҳамиятга эга бўлиб, у хавфсизлик соҳасида, шунингдек, бошқа соҳаларда, биринчи навбатда, ўзаро манфаатдорлик асосида ташкил этилган ҳамкорлик тизимида юзага келаётган муаммоларни ҳал қилади.

Шу боисдан ҳам миллий ва халқаро хавфсизликка таъсир этувчи иқтисодий, илмий-техникавий ва ҳарбий-технологик омилларнинг янги мажмуини шакллантириш стратегик барқарорликни таъминлашга янги концептуал ёндашувни ишлаб чиқиш заруратини тобора ортиб бормоқда. Қўшма Штатларда бу йўналишдаги саъй-ҳаракатлар ўзгарувчан технологик тартиб ва халқаро муносабатлар тизимининг глобал ўзгариши шароитида Қўшма Штатларнинг ҳарбий-техник устунлигини кафолатлашга мўлжалланган Учинчи офсет стратегиясининг бир қисми сифатида амалга оширилмоқда. Айни шу маънода, АҚШ мудофаа харажатлари умумий қисқаришига қарамай, ҳарбий соҳада технологик ютуқни таъминлашга қаратилган жадал инновацион ривожланиш давлат идоралари ва хусусий компаниялар ўртасидаги ҳамкорликни рағбатлантиришга қаратилмоқда. Бу эса Учинчи офсет стратегиясининг асосий элементи бўлиб қолмоқда.

Яқин келажакда жаҳон сиёсати ривожланишининг мазмуни ва умумий йўналишини белгилаб берувчи асосий омиллардан бири сўнгги йилларда ўзини чинакам глобал куч сифатида янада ишончли таъкидлаб бораётган АҚШ ва Хитой ўртасидаги муносабатлар бўлади. Шу нуқтаи назардан, стратегик барқарорликнинг янги параметрларини белгилаш, ядро қуролидан фойдаланиш соҳасидаги ўзаро имкониятлар ва ниятларни адекват ва мувозанатли баҳолаш масалалари алоҳида аҳамиятга эга. Бу борадаги муҳим ва зарур восита икки давлатнинг сиёсий, ҳарбий ва илмий доиралари вакиллари ўртасидаги ярим расмий ва норасмий алоқалар механизми бўлиши мумкин.

Ҳозирги босқичда ядро қуроли соҳасидаги Америка-Хитой мулоқоти мазмунини таҳлил қилишга алоҳида эътибор қаратилмоқда. Томонларнинг стратегик барқарорлик моҳиятини, унга эришиш ва сақлаб қолиш йўллари аниқлашга бўлган ёндашувларида жиддий фарқ бор.

АҚШ-Хитой муносабатларининг ҳозирги ҳолати ушбу масалалар бўйича икки томонлама маслаҳатлашувларни расмий даражага ўтказишга ҳали имкон бермаса-да, норасмий алоқаларнинг ўрнатилган механизми ўзаро манфаатли ва икки томон ўртасидаги ўзаро тушунишни мустаҳкамлашга ёрдам беради. Осиё-Тинч океани минтақасида халқаро муносабатларни барқарорлаштиришга ҳолисона ҳисса қўшаётган АҚШ ва Хитойнинг стратегик барқарорлик моҳиятини, унга эришиш ва сақлаб қолиш йўллари аниқлашга бўлган ёндашувларида жиддий фарқ мавжуд.

Қўшма Штатлар ва Хитой ўртасидаги сиёсий мулоқотни ривожлантириш учун энг қийин соҳалардан бири бу ядро қуроли соҳасидир. Пекиннинг ядро арсеналига оид маълумотларни ошкор қилишдан сустиги унинг ноаниқликни сақлаб қолиш орқали ҳарбий харажатлар ва технология даражасидаги фарқни қоплаш мақсадга мувофиқлигига ишончи билан изоҳланади. Конструктив муносабатлар ўрнатиш

муҳимлигини тан олган ҳолда, Хитой ўзининг ядровий стратегиясининг асосий тамойилларини бузмайдиган, балки фойдали сигналлар алмашинуви мавжуд бўлган норасмий мулоқот ўтказиш ташаббусларига тўсқинлик қилмайди. Шу билан бирга, кўшимча маълумотларни ошкор қилиш потенциалига эга расмий алоқалар фақат сиёсий алмашинув доирасида мумкин ва ҳозирча яқин истиқболга ўхшамайди.

Қўшма Штатлар ва Хитойнинг сиёсий ва ҳарбий ҳамжамиятлари вакиллари ўртасидаги ядровий қуролни ишлаб чиқиш бўйича мулоқотнинг эволюцияси ва замонавий тузилишини ўрганишнинг долзарблиги ҳар икки томон учун мақбул бўлган ўзаро таъсир чуқурлигини таҳлил қилиш зарурати билан боғлиқ. Мулоқот чоғида эришилган натижалар АҚШ ва Хитой ўртасида вужудга келаётган ядровий чеклаш соҳасидаги муносабатларнинг истиқболларини кўрсатади. Шу боисдан ҳам бугунги кунда тўғридан-тўғри Пекиндан келадиган маълумотларни умумлаштириш ва уни Хитой ядровий кучларининг ривожланишини прогноз қилишга киритиш мумкин. Шунингдек, бу маълумотларнинг катта қисмини “иккинчи йўл” дипломатиясидан - илмий ва сиёсий институтлар вакиллари ўртасидаги норасмий учрашувлардан олиш мумкин. Ушбу материаллар қисман жамоат мулки ҳисобланади. Ушбу тадқиқот шунингдек, ядровий соҳада ишончни мустаҳкамлаш чораларини кўришга қаратилган.

Маҳаллий ва хорижий адабиётларда АҚШ ва Хитой ўртасидаги муносабатларни шакллантирувчи сиёсий ва ҳарбий омилларнинг ривожланиш динамикасига катта эътибор берилади. Бу тадқиқотлар музокаралар моҳиятини ўрганиш учун тарихий ва сиёсий асос бўлди. Бироқ, шу пайтгача турли даражадаги ядровий қуроллар соҳасида Америка-Хитой мулоқотини ўрнатиш масаласи МДҲ олимлари олиб борган тадқиқотларда етарлича ёритилмаган, Ғарб олимлари эса бу борада умумий тенденцияларни кўрсатмасдан кўпроқ навбатдаги учрашувларнинг илмий-амалий таҳлилига эътибор қаратадилар. Шу боисдан ҳам бундай ўзаро ҳамкорлик шаклларини ўрнатишда учта йўналишни ажратиш мумкин, уларнинг ўзига хослиги кўп жиҳатдан ХХРнинг ҳарбий ва иқтисодий салоҳияти эволюцияси, шунингдек, Америка томонининг мулоқотни давом эттиришдан манфаатдорлиги билан белгиланади. Бу йўналишларга қуйидагилар киради: илмий жамоатчилик вакиллари ўртасидаги алоқаларни ривожлантириш; ҳарбий бўлимлар ва армия бўлинмалари даражасида расмий учрашувлар; “иккинчи йўл” дипломатияси. АҚШ ва Хитой ўртасида вужудга келаётган ядровий чеклаш соҳасидаги муносабатларда амалий қадамларни ташлашда ҳарбий-сиёсий стратегик мақсадлардан келиб чиқиб муайян маънодаги оғишларга йўл қўйилмоқда. Шунга қарамай, амалда мақсадларнинг маълум бир мавҳумлиги билан иккала томон ҳам торроқ вазифаларни амалга оширадилар. Хитой томони ушбу форматдан ўзининг ядровий қуролининг маълум қиёфасини яратиш учун фойдаланади, масалан, Қўшма Штатлар эътиборига ўзининг ядровий дастурининг тафсилотларини етказди. ХХР вакиллари маълум ғояларга муносабатни ўрганадилар ва АҚШ сиёсати бўйича ўзларининг ташвишлари ҳақидаги далилларни Вашингтонга етказишади, бу эса психологик музокаралар учун асос яратади. Америкалик иштирокчилар Пекининг стратегик режаларига оидинлик киритиши мумкин бўлган Хитой томонидан имкон қадар кўпроқ тафсилотлар ва фикрларни олишга қаратилган. Бу борада улар аниқ натижаларга – ишонч чораларини ишлаб чиқиш ва расмий

даражада алоқаларни ташкил этишдан манфаатдор бўлса керак. Муҳокамаларнинг бориши ҳақидаги маълумотлар чекланган бўлади. Бироқ икки томонлама амалга оширилган ишлар ҳақидаги маълумотларнинг баъзилари Америка институтлари томонидан нашр этиб борилади.

Хитой иштирокчилари томонидан тилга олинган ХХР ядро қуролини модернизация қилишнинг баъзи тафсилотлари қизиқиш уйғотади ва бу нафақат АҚШ ҳарбий технологияларини ривожлантиришга нисбатан реакцион хусусиятни, балки ракетага қарши мудофаани ривожлантириш орқали минтақавий устунликни таъминлаш истагини ҳам кўрсатади. 2014 йилда Хитой вакиллари ХХРнинг асосий саъй-ҳаракатлари заифликни камайтириш, ядро қуралининг кириб бориш қобилиятини ошириш, ракетага қарши мудофаа ва эрта огоҳлантириш тизимларини ривожлантиришга қаратилганлигини таъкидладилар. Хитойлик мутахассислар бир нечта қайта кириш воситаларига эга ракеталардан ташқари, гипертөвушли технологияларнинг ривожланиши ҳақида ҳам гапириб беришди. Ўша йили улар биринчи навбатда Ҳиндистонга, шунингдек, Тайвандан келатган ракета таҳдидига қарши қаратилган ракетага қарши мудофаа тизимини жойлаштириш истиқболлари ҳақида фикр алмашдилар[4.123].

ХХР вакилларининг сўзларида муҳим синовларсиз янги ядро каллаklarини яратиш имкониятига ишора қилувчи маълумотлар мавжуд. Шундай қилиб, муҳим ядро синовларига мораторийни кузатиш шароитида америкалик мутахассислар эътиборига янги турдаги баллистик ракеталарнинг каллаklари учун каллаklarнинг миқдорий тўпланиши ҳақиқати ҳақидаги тезис эътироф этилди. Қизиғи шундаки, бу маълумот реалистик кўринади, чунки у шу йўналишда фаолият олиб бораётган илмий тадқиқот институтлари фаолиятининг профилларига мос келади.

Бугунги кунда Хитой томони Қўшма Штатларга тасдиқланган маълумотни етказиб беради, очиқ мулоқот қиёфасини яратади ва америкаликларни ХХРни таққосладиган ядровий қуролга эга рақибга айланттиришга тайёрлайдиган психологик муҳит яратади. Хитой мулоқотни янада институционализация қилишдан бош тортганлиги сабабли, жорий формат АҚШга разведка фаолияти, Хитой кайфиятини баҳолаш ва ишончни мустаҳкамлаш чораларини тайёрлаш имкониятини беради. Таъкидлаш жоизки, вақт ўтиши билан масалалар ойдинлашиб бориши билан “иккинчи йўл” доирасидаги муҳокамалар тобора конструктив йўналишга ўтади. Хитой томони 2015 йилда бир қатор мавҳум мавзулардан воз кечиб, АҚШ ва Россия ўртасидаги муносабатларда ўрнатилган стратегик барқарорлик концепциясини муҳокама қилишга қизиқиш билдиргани муҳим воқеа бўлган эди.

ХХРда ядро қуроли ҳақидаги маълумотларнинг махфийлигига қарамай, ҳарбий экспертлар, олимлар, Хитой ва АҚШнинг сиёсий идоралари вакиллари иштирокида ядро қуроли бўйича турли форматдаги мулоқотлар ўтказиш тарихи йигирма йилдан кўпроқ вақтни ташкил этади. Бу вақт ичида ўзаро тушуниш даражасига эга кучли экспертлар ҳамжамиятини шакллантиришга муваффақ бўлди. Алоқаларнинг кўплаб иштирокчилари ўз ишларини мулоқот жараёнида олинган тажрибага асослайдиган таниқли тадқиқотчилардир. Бу мамлакатлар ўртасидаги ўзаро тушуниш даражасига таъсир қилмаслиги мумкин, аммо норасмий мулоқот иккала ҳукумат учун мақбул

эчимларни тақдим эта олмайди, чунки унинг аъзолари сиёсий йўналишларнинг бирлаштириш қийин бўлган хусусиятлари билан боғлиқ[5.69].

Таҳлил натижалари шуни кўрсатадики, америкалик иштирокчилар учун ишончни мустаҳкамлаш чора-тадбирларини жорий этиш, масалан, ядровий қуролни ўлчовлараро тўхтатиш муаммосига интеграциялашуви (ядро, космик ва кибер соҳада ўзини ўзи чеклаш бўйича келишувларга эришиш) муҳим устувор вазифадир. Бироқ, Хитой томонининг қарашларига асосланиб, Пекин бирлашишга интилади. Қўшма Штатлар учун ҳозирда бажариб бўлмайдиган ягона шарт - бу биринчи навбатда ядровий қуролдан ўзаро фойдаланмаслик бўйича кафолатлар беришдир. Хитойнинг бу борада ён беришни истамаслиги кибер ва коинотда АҚШ-Хитой қарама-қаршилиги эҳтимолидан далолат беради.

Хитой томонининг стратегик барқарорлик масаласига қизиқиши ХХР ядровий кучларининг етук даражасига эришилганлиги (жавоб зарбаси потенциалининг мавжудлиги) ва унинг чегаралари яқинида фаолроқ ҳарбий сиёсатга тайёргарлик кўриш кўрсаткичи бўлиши мумкин. Бундан ташқари, Хитой технологик тўсиқларни муваффақиятли енгиб ўтиши сабабли ядровий қурол ишлаб чиқариш инфратузилмасини ривожлантириш, Хитойда ядро қуролини янада кўпайтириш фақат Хитой раҳбариятининг уларнинг талаб қилинадиган ҳажми ва иқтисодий харажатлар баланси бўйича позицияси билан чекланиши мумкин. 2004 йилдан кейин “иккинчи йўл” дипломатия учрашувларининг ўтказилиши Хитойнинг Ғарб маъносида ядровий шаффофликни рад этишининг мантиқий асосига ҳисса қўшди. Ушбу позициянинг принципиаллиги, Хитой вакилларининг бир неча бор тушунтиришлари билан бирга, америкалик иштирокчиларни бу йўналишдаги босимдан воз кечишга мажбур қилди. Тахминларга кўра, ХХР самарали тўсқинлик қилиш учун зарур бўлган ядровий кучларининг минимал даражасини сақлаб қолиш истагини эълон қилишда давом этади. Бироқ, расмий мажбуриятлар йўқлиги ва Қўшма Штатларнинг технологик “чақируви” ни ҳисобга олган ҳолда, Хитойнинг ядровий қурилиш соҳасини такомиллаштиришда давом этаверади[1.26].

Барқарор норасмий музокаралар форматини сақлаб қолиш Пекин учун қулайдир, чунки у ўзаро ҳамкорлик қиёфасини яратади ва муаммоларни очик ўрганеди. Айни пайтда унинг ядровий қуролларини кенгайтириш давом этмоқда.

ХХРнинг ҳозирги ядровий модернизацияси паритетга эришишга эмас, балки “динамик диапазон” (хавфсизлик чегараси) яратишга қаратилган, айни пайтда эришилаётган муваффақиятлар бошланган узоқ ривожланиш даврларининг якуний босқичидир. Расмий форматни ўрнатиш Хитой функционаллик бўйича паритет билан таққосланадиган даражага этганидан кейин амалга ошириш мумкин бўлади (чунки бу ҳақиқий паритетни талаб қилмайди). Ушбу тажриба ХХР учун янги бўлиб, ташкилий ва ҳатто мафкуравий характердаги қийинчиликлар билан бирга келади. Мудофаа вазирликлари ўртасидаги мулоқотни қайта тиклаш доирасида Хитой миқдорий маълумотларнинг шаффофлиги масаласида оралиқ мурасага келишни таклиф қилиши мумкин (масалан, ядровий қуроллар даражасини маълум бир чегарадан ошмаслиги эвазига ушлаб туриш мажбуриятини олади). Қўшма Штатларнинг қисман ўзаро қадами, масалан, ХХРга қарши ядровий қуролни биринчи бўлиб ишлатмаслик

мажбурияти, аниқ ва унчалик реал бўлмаган ҳолатлар бундан мустасно - бу ҳолда нотўғри формулалар “амортизатор” функциясини бажариши мумкин.

Умуман олганда, Пекиннинг ядро сиёсати Хитойнинг Осиё-Тинч океани минтақаси куч тузилмасида алоҳида ўринни эгаллаши ҳамда ядровий ва анъанавий можароларнинг чекланишини таъминлаш мақсадига эришиш қобилиятини намойиш этади. Буни Пекин юқори эҳтимоллик билан баъзи илмий ва технологик маълумотларни олишга муваффақ бўлган ядровий соҳадаги мулоқот услуби тасдиқлайди.

Олиб борилган илмий изланишлардан келиб чиққан ҳолда, томонлар ишончни мустаҳкамлаш чораларини ишлаб чиқишга интилмоқда, деган хулосага келиш мумкин, бунга эҳтиёж ҳар икки давлат томонидан ракеталарни четлаб ўтиб, ядровий каллақларни етказиб беришни ҳам таъминлайдиган гипертовушли технологиялар яратилиши муҳим асос бўлиб хизмат қилмоқда.

References:

1. Рязанцев С. Геополитические, экономические и социокультурные векторы китайского влияния в Центральной Азии. Central Asia and the caucasus. Russian Edition. Том 22., Выпуск 4. 2019.
2. Шободоева А.В. Теория национальной безопасности Российской Федерации. Учебник. В двух частях Часть 2. Иркутск. Издательство БГУ 2017.
3. <https://politike.ru/termin/richardson-l-f.html>
4. Баранов Н.А. Лекции по курсу «Проблемы национальной безопасности и контроля над вооружениями». URL: <http://nicbar.ru/naz bez.htm>
5. Петров С.В., Пушкарёв Ю.В., Пушкарёва Е.А. Основы национальной безопасности: учеб. пособие. Новосибирск: АРТА, 2011